درباره خانه‌های تاریخی که به پاتوق شهروندان تبدیل شده‌اند

ضیافت فرهنگ و اندیشه در خانه‌های رجال

برخی خانه‌های تاریخی پایتخت عموما به رجال دوره معاصر تعلق داشته و مدتی محل سکونت و پناهگاه امن آنها در بزنگاه‌های تاریخی بوده است. این خانه‌ها تا چند دهه قبل، بناهایی معمولی بوده‌اند، اما با گذشت زمان و ورق‌خوردن کتاب تاریخ پایتخت، به مکان‌های مهمی تبدیل شده‌اند که گاهی مورد توجه گردشگران خارجی هم قرار می‌گیرند. خانه‌های تاریخی پایتخت تا چند دهه قبل فضایی بسته و بعضا متروکه داشتند و شهروندان تهرانی راهی به اندرونی آنها پیدا نمی‌کردند اما در یکی دو دهه اخیر، از سوی شهرداری تهران، مرمت و بازسازی شدند و اکنون به‌عنوان جاذبه‌های گردشگری به تهران‌نشین‌ها معرفی می‌شوند. خانه‌های رجال معاصر را باید در کنار عمارت‌های قجری، بخشی از هویت پایتخت دانست، چرا که راوی ماجراهای متفاوتی هستند که دست بر قضا با ساکنان مشهور این خانه‌ها و اتفاقات مهم حول آنها گره خورده است. ما گذشته و حال خانه‌های تاریخی چهره‌های سرشناس پایتخت در دوره معاصر را مرور کرده‌ایم.

یادگار ماندگار بچه سنگلج در قیطریه

■ خانه عزت‌الله انتظامی
■ کاربری فعلی: موزه تئاتر و سینما
■ نشانی: قیطریه، بلوار اندرزگو، روبه‌روی بلوار کاوه، کوچه احمدی

اهالی محله قیطریه سال‌ها به همسایگی با بزرگ‌مرد سینمای ایران افتخار می‌کردند و اینک چند سالی می‌شود که خاطرات استاد را در خانه‌موزه عزت‌الله انتظامی مرور می‌کنند. خانه استاد، خانه‌ای ویلایی به سبک معماری خانه‌های دهه ۵۰ است؛ خانه‌ای با شکستگی‌های معماری دلچسب که حس کنجکاوی را برای بیننده به‌وجود می‌آورد و قدم‌زدن در آن هیچ‌گاه تکراری نخواهد شد، چون نگریستن در خانه پیدا می‌شود. ورودی خانه با آن در چوبی و آجرهای رنگی به یک خوشامدگویی باشکوه می‌ماند. همین رنگ آجری نما و معماری خاص باعث شده تا یکی از خانه‌های زیبا و منحصربه‌فرد منطقه ۳ تهران باشد. به‌محض ورود به خانه، استاد عزت‌الله انتظامی، به‌عنوان مالک خانه، با یک جمله خواندنی به استقبالتان می‌آید؛ جمله‌ای که در ورودی اصلی خانه نصب شده است: «چندی پیش اینجا خانه من بود، اما اکنون خانه همه عاشقان صحنه و نمایش است، خانه‌ام آباد است، خانه‌ام نورانی است، چون شما اینجایید. ۹۳/۳/۲۷ عزت‌الله انتظامی.» ساختمان خانه، ۴۵۱ مترمربع مساحت دارد و استاد انتظامی در زمان حیات خود تصمیم گرفت آن را به‌عنوان خانه موزه تئاتر و سینما اهدا کند.

با عشق، تقدیم به خنده‌های تو!

■ خانه موزه جلال و سیمین
■ کاربری فعلی: موزه
■ قدمت: دهه ۳۰
■ نشانی: دزاشیب، خیابان شهید رمضانی، کوچه رهبری، کوچه پسندیده، بن‌بست ارض، پلاک یک

سیمین دانشور و جلال آل احمد، زوج نویسنده و مترجم، یکی از معروف‌ترین زوج‌های ادبی عصر معاصر ایران بودند. این زوج عاشق ساکن محله دزاشیب تا قبل از سال ۱۳۳۰ مستأجر و خانه‌به‌دوش بودند. همان سال بورسیه تحصیل در دانشگاه استنفورد آمریکا نصیب سیمین دانشور می‌شود و چند سال برای ادامه تحصیل، ایران و همسرش را ترک می‌کند. جلال آل احمد از این فرصت استفاده می‌کند و در همان سال به پیشنهاد نیما یوشیج، تکه‌زمینی را در محله دزاشیب می‌خرد تا برای خودش و همسرش خانه‌ای زیبا بسازد؛ خانه‌ای که تکه‌تکه خشت‌های آن با شور عشق و شیفتگی سرشته شد و سال‌ها محفل روشنفکران و چهره‌های ادبیات و شعر بود. سال ۱۳۳۲ سیمین و جلال رسماً در این خانه زیبا ساکن شدند. تقریبا تا سال ۱۳۹۰ که سیمین برای همیشه به خواب ابدی و دیدار جلال رفت، چیزی در حدود ۵۸ سال از عمرش را در این خانه سپری کرد. سال ۱۳۹۳ خانه این زوج هنرمند برای تبدیل‌شدن به موزه از سوی شهرداری خریداری شد.

ساواک، مهندسان این خانه را دستگیر کرد

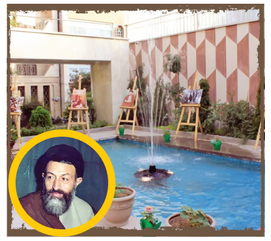

■ خانه شهید بهشتی
■ کاربری فعلی: خانه‌موزه
■ قدمت: معاصر
■ نشانی: خیابان شهید دستجردی، کوچه صبر، خیابان شهید مطهری، کوچه شهید بهشتی، شماره ۱۲

خانه‌موزه شهید بهشتی در یکی از مناطق شمالی تهران است، اما ۵۰ سال پیش و زمانی که زمین آن توسط آیت‌الله بهشتی خریده شد، جزو مناطق ارزان‌قیمت تهران بود و اساسا به همین دلیل آیت‌الله بهشتی، این منطقه را برای زندگی انتخاب کرد. شهید بهشتی از سال ۱۳۵۲ تا هفتم‌تیر سال ۱۳۶۰ در این خانه زندگی کرد. خانه‌موزه در دو طبقه ساخته شده و عمری بیش از نیم‌قرن دارد و یادگار روزهایی است که آیت‌الله بهشتی و خانواده‌اش در آن زندگی می‌کردند. فضای بیرونی و داخلی خانه، معماری سنتی دارد و اکنون جزو بناهای قدیمی و از معدود خانه‌های ویلایی باقیمانده در محله قلهک است. ماجرای سکونت شهید بهشتی در این خانه، به اوایل دهه ۵۰ برمی‌گردد. او سال ۱۳۵۲، به پیشنهاد یکی از دوستانش، در محله داوودیه قلهک زمینی به مساحت ۶۰۰ مترمربع خرید. طراحی خانه به‌گونه‌ای بود که کتابخانه و اتاق شخصی دکتر بهشتی از قسمت اصلی خانه جدا بود. مهندسانی که در طراحی و ساخت این خانه مشارکت داشتند، از فعالان سیاسی بودند و در خلال ساخت این خانه از سوی ساواک دستگیر شدند.

رئیس‌جمهوری ایران ۱۷ سال اینجا زندگی کرد

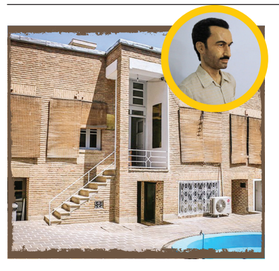

■ خانه شهید رجایی
■ کاربری فعلی: خانه‌موزه
■ قدمت: معاصر
■ نشانی: میدان شهدا، خیابان مجاهدین اسلام، به سمت بهارستان، نرسیده به چهارراه آبسردار، کوچه آقاجانلو

خانه‌ای قدیمی در کوچه آقاجانلو، با معماری متفاوت نسبت به خانه‌های نوساز و بازسازی شده همجوارش، محل زندگی دومین رئیس‌جمهور ایران، شهید محمدعلی رجایی است که ۲۹ روز بعد از انتصابش به ریاست‌جمهوری به شهادت رسید. محمدعلی رجایی از سال ۱۳۴۳ به‌مدت ۱۷ سال همراه خانواده‌اش در این خانه زندگی می‌کرد. علیرضا زمانی، تهران‌پژوه می‌گوید: «خانه‌موزه شهید رجایی، معماری ساده‌ای دارد. مساحت خانه ۲۵۴ مترمربع و دارای حوض، آب‌انبار، مطبخ و زیرزمین است. خانه شهید رجایی یک راهروی قدیمی با دیوارهای ساده دارد که ۶ در را در دل خود جای داده‌است.»

یک بنای شاعرانه

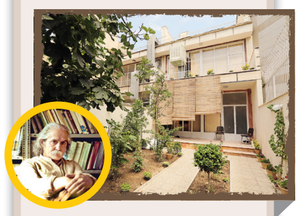

■ خانه مهدی اخوان ثالث
■ قدمت: دوره پهلوی دوم
■ نشانی: خیابان زرتشت غربی، خیابان شیخلر، کوچه خجسته
■ کاربری فعلی: موزه

«هی فلانی، شاید زندگی همین باشد.»؛ این قطعه شعری مشهور از مهدی اخوان ثالث، یکی از محبوب‌ترین شاعران معاصر است که در خانه آرام و دور از هیاهوی او در خیابان زرتشت تجلی پیدا می‌کند. اخوان ثالث از سال ۱۳۵۷ و در بحبوحه انقلاب در خانه ساده و آجری خیابان زرتشت سکونت پیدا کرد و تا واپسین روز عمرش در این خانه زندگی کرد. او بسیاری از اشعارش را در طبقه همکف همین خانه ۱۴۰ متری سرود و در همین فضای نسبتا کوچک و باصفا میزبان بسیاری از شاعران و نویسندگان مشهور ایران بوده است. این خانه شامل طبقه همکف و نیم‌طبقه فوقانی است که مخصوص خانواده بوده و حکم اندرونی را داشته است. خانه مهدی اخوان ثالث در اوایل دهه ۴۰ بنا شده و معماری ساده آن به دوره پهلوی اول تعلق دارد. این خانه موزه، کتابخانه نسبتا پر و پیمانی هم دارد. کتابخانه در طبقه همکف قرار داشته اما بعد از درگذشت اخوان ثالث و با تصمیم همسر و فرزندانش به طبقه بالا منتقل شده است. علاوه بر کتاب‌های با ارزش این شاعر معاصر، بسیاری از وسایل شخصی او مثل بخاری، صندلی و میز ناهارخوری هم در معرض دید عموم قرار گرفته که حس و حال زندگی مهدی اخوان ثالث در این خانه تاریخی را به هر بازدیدکننده‌ای القا می‌کند.

محفل روشنفکران مبارز

■ خانه موزه دکتر شریعتی
■ کاربری فعلی: خانه‌موزه
■ قدمت: پهلوی دوم
■ نشانی: خیابان فاطمی غربی، خیابان جمالزاده، کوچه نادر، پلاک ۱۰

دکتر علی شریعتی، نویسنده، اندیشمند و از شخصیت‌های برجسته و اثرگذار سیاسی معاصر، اصالتا مشهدی و از منتقدان سرسخت حکومت پهلوی بود و به‌دلیل سخنرانی‌های تند و آتشین، روند دستگیری‌هایش تا سال‌های پایانی عمرش ادامه داشت. دکتر شریعتی سال ۱۳۳۷ با پوران شریعت رضوی، همکلاسی‌اش، ازدواج کرد. این شخصیت برجسته تاریخ معاصر ایران چند سالی در تهران و محله جمالزاده در یک خانه باصفا ساکن بود که محفل بسیاری از اندیشمندان و روشنفکران مبارز و انقلابی بود. هرچند به‌دلیل دستگیری‌های مکرر و تعقیب و گریزهایی که دکتر داشت بیش از ۲ سال در این خانه زندگی نکرد اما در همین مدت این خانه میزبان شخصیت‌های برجسته انقلاب بود. معماری خانه دکتر شریعتی مربوط به دوره پهلوی است و حدفاصل سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۴۵ ساخته شده است. اسناد و مدارکی از دوران تحصیل، مکاتبات محرمانه ساواک درباره فعالیت‌ها، حکم بازنشستگی اجباری با سمت معلم، اتومبیل سرمه‌ای رنگ «مسکوویچ» با شماره شهربانی ۳۲۲۵۹ـ مشهد، از مهم‌ترین اسناد به نمایش در آمده در این خانه‌موزه است.

چریک جنگ در چهارراه سیروس

■ خانه شهید مصطفی چمران
■ کاربری فعلی: خانه‌موزه
■ قدمت: قاجاریه
■ نشانی: سرپولک

درهای چوبی خانه‌موزه‌ای زیبا و قاجاری در چهارراه سیروس، بعد از گذر سرپولک، نبش کوچه بشیری، به روی بازدیدکنندگان گشوده است و تابلوی مزین‌شده با نقوش تذهیب شما را به دیدن خانه‌ای که روزگاری محل زندگی شهید مصطفی چمران بوده، ترغیب می‌کند. دکتر مصطفی چمران، دکتری الکترونیک و فیزیک پلاسما با ممتازترین درجه علمی داشت. خانه‌ای که دکتر چمران در آن دیده گشود، توسط شهرداری تهران بازسازی و به‌طور رسمی سال ۸۶ به آیت‌الله بهشتی و خانواده‌اش در آن زندگی می‌کردند. فضای بیرونی و داخلی خانه، معماری سنتی دارد و اکنون جزو بناهای قدیمی و از معدود خانه‌های ویلایی باقیمانده در محله قلهک است. ماجرای سکونت شهید بهشتی در این خانه، به اوایل دهه ۵۰ برمی‌گردد. او سال ۱۳۵۲، به پیشنهاد یکی از دوستانش، در محله داوودیه قلهک زمینی به مساحت ۶۰۰ مترمربع خرید. طراحی خانه به‌گونه‌ای بود که کتابخانه و اتاق شخصی دکتر بهشتی از قسمت اصلی خانه جدا بود. مهندسانی که در طراحی و ساخت این خانه مشارکت داشتند، از فعالان سیاسی بودند و در خلال ساخت این خانه از سوی ساواک دستگیر شدند.

لوکیشن سرزمین مادری و شهرزاد

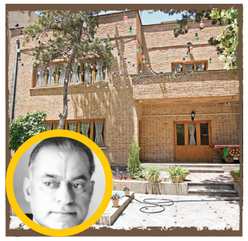

■ خانه استاد معین و امیر جاهد
■ کاربری فعلی: خانه‌موزه و مرکز فرهنگی
■ قدمت: معاصر
■ نشانی: چهارصددستگاه

خانه‌ای قدیمی با نمای آجری و سنتی در چهاردهمین تکه از پایتخت، سکونتگاه ۲ هنرمند برجسته و نامدار ایران، استاد محمدعلی امیرجاهد و دامادش، دکتر محمد معین، در محله چهارصددستگاه بوده است. محمدعلی امیرجاهد هنرستان آزاد موسیقی را راه‌اندازی کرد و سال ۱۳۰۸ نخستین تصنیف خود را به ثبت و ضبط رساند. معماری خانه امیرجاهد مربوط به دوره پهلوی اول است و معماری خانه استاد معین به پهلوی دوم تعلق دارد. نمای خارجی بنا با آجرهای فشاری در کمال سادگی و بدون هیچ تزیینی پوشیده شده و پنجره‌های چوبی با حفاظ‌های فلزی نیز در آن ایفای نقش می‌کنند. در پای دیوارها از ازاره‌های سنگی و موزاییکی استفاده شده و کف حیاط‌ها با موزاییک سیمانی نقش‌دار فرش شده است. هنوز هم چارچوب آجری دری که این ۲ خانه را از هم تفکیک می‌کرد، بعد از بازسازی خانه سال ۱۳۸۰، در حیاط خانه استوار ایستاده است.

خانه مینیاتوریست معروف

■ خانه استاد بهزاد
■ کاربری فعلی: خانه خلاق هنر/محل فعالیت استارت‌آپ‌های هنری
■ قدمت: پهلوی دوم
■ نشانی: خیابان آزادی، نرسیده به میدان انقلاب، خیابان نوفلاح، نبش خیابان کلهر

استاد حسین بهزاد سال ۱۲۷۳ شمسی در تهران متولد شد. پدرش، فضل‌الله اصفهانی، قلمدان‌ساز، به خوبی با آبرنگ نقاشی می‌کرد. حسین از هفت‌سالگی برای حرفه‌آموزی در کارگاه قلمدان‌سازی ملاعلی شروع به‌کار کرد. اما هنوز به نوجوانی نرسیده بود که پدر و استادش هر دو بر اثر وبا مردند و او از این ماجرا سختی‌های فراوانی را تحمل کرد. حسین بهزاد بعد از مرگ استادش شاگردی «میرزاحسن پیکرنگار» را کرد و با استعدادی که در یادگیری مینیاتور داشت، به سرعت در همان سن کم به شهرت رسید. استاد بهزاد سال ۱۳۴۷ در گذشت. او وصیت کرده بود تا خانه‌اش وقف آموزش هنر شود؛ خانه‌ای ۱۸۰ متری که در سال ۱۳۳۰ در سه طبقه ۶۰ متری حوالی خیابان آزادی امروزی خرید و ۱۷ سال در آن ساکن بود. این خانه میزبان چهره‌های سرشناسی همچون ملک‌الشعرا بهار، جلال‌الدین همایی، بدیع‌الزمان فروزانفر، رهی معیری و ابوالحسن صبا و... بوده است.

کانون مبارزه علیه طاغوت

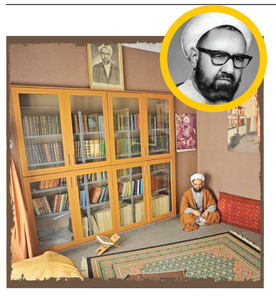

■ خانه شهید مطهری
■ کاربری فعلی: خانه‌موزه
■ قدمت: معاصر
■ نشانی: خیابان دولت، کوچه صدرا

خانه شهید مطهری در دل محله دولت هنوز هم مثل سال‌های انقلاب اسلامی پررفت‌وآمد است. شهید استاد مرتضی مطهری از سال ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۵ به‌مدت ۹ سال در این خانه زندگی کرد. حیاط و اتاق بحث و تبادل نظر این خانه، هنوز خاطره جلسات او با رهبر معظم انقلاب، دکتر علی شریعتی، آیت‌الله هاشمی رفسنجانی و دیگر چهره‌های برجسته ایام انقلاب را به یاد دارند؛ همان خانه‌ای که شهید مطهری بسیاری از کتاب‌های معروفش از جمله مسئله حجاب، امدادهای غیبی در زندگی بشر و... را در آنجا نوشت. دلیل سکونت طولانی مدت شهید مطهری در این خانه، نزدیکی به حسینیه ارشاد بود؛ چراکه در سال‌های منتهی به پیروزی انقلاب، برای فراهم‌شدن مقدمات سخنرانی‌های آتشین او در حسینیه ارشاد و نیز دعوت از دیگر چهره‌های برجسته انقلاب برای سخنرانی در حسینیه لازم بود استاد مطهری در خانه‌ای نزدیک حسینیه اقامت کند.

یک خانه حسابی برای پدرعلم فیزیک ایران

■ خانه دکتر محمود حسابی
■ کاربری فعلی: مجموعه فرهنگی-علمی-پژوهشی
■ قدمت: معاصر
■ نشانی: تهران، تجریش، خیابان مقصودبیک، خیابان دکتر پروفسور محمود حسابی، پلاک ۸
■ مالک: محمود حسابی
■ معمار: ویکتور روسی با نظارت غلامحسین تفرشی

یک خیابان مقصودبیک است و یک درگاه سبز با درختانی که بلندبالاتر از دیوارهای خانه خودنمایی می‌کنند. خانه معروف محله تجریش یادآور پدر فیزیک ایران، دکتر محمود حسابی است؛ خانه‌ای که ۴۰ سال مامن او بوده است. معزالسلطان، پدربزرگ دکتر حسابی، بانی اصلی ساخت این خانه بود. او خوب می‌دانست که باید خانه‌ای بسازد تا چند نسل بعد از او بتوانند آنجا زندگی کنند. معماری بنا به دوره پهلوی اول مربوط می‌شود. در این دوره معماران خارجی بسیاری در طراحی و معماری خانه‌های پایتخت نقش داشتند. معماری خانه حسابی نیز به ویکتور که فردی روس‌تبار بود سپرده شد. از آنجا که خانواده حسابی نمی‌خواستند خانه کاملاً فرنگی ساخته شود، از حاج غلامحسین تفرشی، معمار تهرانی، درخواست همکاری کردند. ساخت خانه سال ۱۳۰۰ شروع شد و ۱۰ سال طول کشید تا قابل سکونت شود. بیش از ۹۰ سال از عمر خانه دکتر حسابی در خیابان مقصود بیک تجریش می‌گذرد. با این حال، خانه همچنان پابرجا و زیباست. تلفیق معماری برون‌گرای دوره پهلوی با باغ، آلاچیق و آب‌نمای وسط حیاط باعث شده خانه از آرامش و جذابیت خاصی برخوردار باشد.

این روزها خانه دکتر حسابی به مرکز فرهنگی، علمی و پژوهشی تبدیل شده است و بخشی از آن هم به‌عنوان موزه دکتر حسابی روایتگر زندگی اوست. اگر گذرتان به این خانه دیدنی افتاد، بنایی با سه طبقه را می‌بینید. طبقه اول برای سکونت خانواده دکتر حسابی، طبقه دوم کتابخانه و طبقه سوم آزمایشگاه است که بعدها توسط دکتر محمود حسابی به خانه اضافه شد تا خلوتگاهی برای انجام آزمایش‌ها و پژوهش‌های او باشد.

دکتر محمود حسابی، بزرگ‌مرد علم فیزیک ایران، خدمات بسیار ارزنده‌ای به یادگار گذاشته است. از مهم‌ترین خدمات او می‌توان به تاسیس دارالمعلمین و دانشسرای عالی، دانشکده فنی دانشگاه تهران، نخستین ایستگاه هواشناسی، نخستین بیمارستان خصوصی، نخستین رصدخانه نوین، سازمان انرژی اتمی ایران و مرکز زلزله‌شناسی اشاره کرد. حاصل تحقیقات او انتشار کتاب‌ها و مقاله‌های بی‌شمار و مهم‌ترین آنها نظریه «بی‌نهایت‌بودن ذرات» است که باعث شد نشان «لژیون دونور»، بالاترین نشان کشور فرانسه را دریافت کند.